

Loula, František

Ke vztahu vlastních nákladů a hodnoty

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná.
1960, vol. 9, iss. G4, pp. 113-115

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111775>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

tato námitka by byla lichá. Zmíněné buržoazní teorie vycházely totiž z téze, že úvěrem je možno překonat rozpory kapitalistické reprodukce a zabezpečit tak její plynulý a bezkrizový charakter. Ignorovaly fakt, že za kapitalismu je úvěr nakonec činitelem, který krize zostruje a ignorovaly i závislost úvěru na průběhu kapitalistické reprodukce. Naproti tomu za socialismu slouží úvěr hospodářství rozvíjícímu se plánovitě; úvěr je zde právě jedním z činitelů, kteří zabezpečují optimální proporce při rychlém a plynulém vzestupu hospodářství.

Závěrem shrnuji:

1. Nutnost socialistického úvěru je třeba vyvozovat přímo ze základního ekonomického zákona socialismu.
2. Skutečným předmětem socialistického úvěru jsou všechny volné materiálové zdroje použitelné pro rozšíření výroby. Jejich rozsahem je dán i rozsah možných úvěrů. Podstata úvěru spočívá v tom, že umožňuje mobilizaci těchto volných zdrojů, které však nelze omezovat jen na zdroje uvolněné z daného výrobního procesu.
3. Hlavní funkcí socialistického úvěru je jeho funkce monetární.

FRANTIŠEK LOULA

Ke vztahu vlastních nákladů a hodnoty

Základním problémem socialistické výroby je zvýšení efektivnosti výroby, což znamená dosažení co největší výroby s minimální spotřebou zhmotnělé práce (výrobních prostředků) a živé práce. Úspora času je podle Marxe prvním ekonomickým zákonem kolektivní výroby. Dosažení cíle socialistické výroby vyžaduje, aby bylo co nejvíce sníženo množství společensky nutné práce v jednotce produkce. Toho lze dosáhnout jednak zvýšením produktivity živé práce, jednak hospodárností s výrobními prostředky. Obě cesty vedou ke snížení celkového množství práce v jednotce produkce, tj. k růstu společenské produktivity práce.

Zvýšení společenské produktivity práce, ať tou či onou cestou, znamená snížení množství práce (živé i zhmotnělé) vynaložené na jednotku produkce, tedy snížení společenských výrobních nákladů, čili hodnoty. Jak růst produktivity živé práce, tak i hospodárnost s výrobními prostředky snižují bezprostředně hodnotu výrobku.

Hodnota výrobku se skládá především z hodnoty výrobních prostředků spotřebovaných při výrobě, tj. z hodnoty opotřebení základních výrobních prostředků a z hodnoty spotřebovaných oběžných výrobních prostředků. Tato část hodnoty je stará hodnota, přenesená do hodnoty výrobku konkrétní prací výrobců. Druhou částí hodnoty výrobku je nová hodnota vytvořená ve výrobním procesu živou prací výrobců, prací na výrobek vynaloženou. Socialistická společnost nemůže — z důvodů obecně známých — předat celý produkt do osobní spotřeby výrobců, nýbrž i za socialismu se živá práce ve výrobním procesu rozpadá na práci nutnou, vytvářející produkt sloužící k bezprostřednímu uspokojování osobních potřeb výrobců a na nadpráci, jejímž výsledkem je nadprodukt. Nadprodukt umožňuje jednak rozšířenou reprodukci, jednak slouží k uspokojování celospolečenských potřeb (správa státu, bezpečnost vnitřní i vnější atd.), jakož i k uspokojování osobních potřeb obyvatelstva prostřednictvím různých společenských institucí (školství, zdravotnictví, kultura apod.). Hodnota spotřebovaných výrobních prostředků a hodnota vytvořená prací nutnou tvoří vlastní náklady výroby.

Pro naši potřebu můžeme abstrahovat od toho, že v praxi se obsah vlastních nákladů liší od hodnoty. Tak do vlastních nákladů se zahrnují některé náklady, které netvoří součást hodnoty: různé peněžní výdaje, které nevyjadřují ani náklady materiálové ani produktivní vynaložení živé práce, jako jsou různé finanční sankce, uplatněné vůči podniku za porušení smluvní, finanční a jiné disciplíny (penále, pokuty, zdržné, stejné, trestní úroky). Do vlastních nákladů se v praxi započítávají také některé prvky, které jsou součástí hodnoty vytvořené nadprací. Sem patří především pojistné nemocenského pojištění, dále mzdy vyplácené zaměstnancům za výkon veřejných funkcí, náklady na školení zaměstnanců, náklady na udržování zdravotnických zařízení, dětských jeslí apod. Na druhé straně se v praxi do vlastních nákladů nezahrnují některé náklady, které tam svou povahou patří (manka zjištěná při inventuře apod.). Soudím však, že otázka zahrnutí těch či oněch položek do vlastních nákladů je otázkou konkrétních hospodářskopolitických opatření. Můžeme proto říci, že teoreticky jsou vlastní náklady částí hodnoty, tj. společenských výrobních nákladů, od nichž se liší kvantitativně.

Přitom je třeba rozlišovat průměrné vlastní náklady, které jsou peněžním vyjádřením částí společenské hodnoty, a individuální vlastní náklady, tj. náklady vynakládané v konkrétních výrobních podmínkách daného podniku, které jsou částí individuální hodnoty výrobku.

Vlastní náklady jsou za socialismu komplexním ukazatelem kvality práce podniku. Podle jejich úrovně se posuzuje práce socialistického podniku a na tomto ukazateli je také socialistický podnik materiálně zainteresován. Úloha vlastních nákladů jako syntetického, celkového ukazatele práce podniku, který je zrcadlem práce podniku jako celku i každého pracovníka v podniku, byla při zavedení nového systému řízení, organizace a plánování národního hospodářství ještě podtržena. Je proto třeba zkoumání otázek týkajících se vlastních nákladů věnovat mimořádnou pozornost.

Uvedli jsme již, že zvýšení společenské produktivity práce růstem produktivity živé práce i hospodárnosti s výrobními prostředky vede bezprostředně ke snížení hodnoty výrobku. Růst společenské produktivity práce, tj. snížení množství společensky nutné práce v jednotce produkce, odráží se i ve vlastních nákladech. (Máme tu v této souvislosti na mysli pochopitelně průměrné vlastní náklady.) Je však si třeba uvědomit, jakým způsobem se to děje.

Vezměme nejprve úsporu výrobních prostředků v důsledku hospodárnosti s výrobními prostředky. Tato úspora znamená jak snížení hodnoty, tj. pokles množství společensky nutné práce v jednotce produkce, tak bezprostředně i snížení vlastních nákladů. Je tomu tak proto, že tato část vlastních nákladů představuje celou starou hodnotu, přenesenou do hodnoty výrobků. Z toho však nevyplývá, že by jakékoli vykázané snížení vlastních nákladů ve výrobních prostředcích bylo vždy výrazem hospodárnosti s výrobními prostředky. Nesmíme zapomínat, že vlastní náklady jsou peněžním vyjádřením částí hodnoty výrobku. Může být tedy snížení vlastních nákladů na výrobní prostředky důsledkem pohybu cen výrobních prostředků, aniž by došlo k hospodárnému zacházení s nimi. Může tu jít o změnu hodnoty určitého výrobního prostředku, která se projevila v jeho ceně nebo i o pohyb cen nad anebo pod hodnotu v důsledku jiných činitelů, než je změna hodnoty.

Zkoumejme nyní, jak působí úspora živé práce ve výrobním procesu v důsledku růstu produktivity živé práce na výši vlastních nákladů. Je jisté, že rovněž působí na vlastní náklady, avšak nikoliv bezprostředně, nýbrž nepřímo prostřednictvím mezd.

Posuďme případy, které zde mohou nastat, na malém příkladě. Předpokládejme, že určitého výrobku se vyrábí průměrně za hodinu 8 kusů a že růstem produktivity práce vzroste toto množství na 12 kusů. Tu mohou nastat v podstatě 3 případy, pokud jde o mzdu, a tedy také pokud jde o vlastní náklady:

1. mzda za 1 kus zůstane beze změny, tj. průměrná hodinová mzda se zvýší úměrně růstu produktivity práce,

2. mzda za 1 kus bude snížena úměrně růstu produktivity práce, tj. průměrná hodinová mzda zůstane beze změny,

3. mzda za 1 kus bude snížena, nikoliv však úměrně růstu produktivity práce, ale o méně, tj. průměrná hodinová mzda se zvýší, avšak v nižším poměru, než vzrostla produktivita práce.

Bude to vypadat takto:

	Počet kusů za hod.	Čas v min. na 1 kus	Mzda za 1 kus	Hodinová mzda	Index	
					hodnota 1 kusu	vl. nákl. na 1 kus
Před zvýšením prod. práce	8	7,5	1,—	8,—	100	100
Po zvýšení prod. práce:						
1. případ	12	5	1,—	12,—	$66\frac{2}{3}$	100
2. případ	12	5	0,666	8,—	$66\frac{2}{3}$	$66\frac{2}{3}$
3. případ	12	5	0,75	9,—	$66\frac{2}{3}$	75

Vidíme, že nedochází ke snížení vlastních nákladů vždy úměrně se snížením množství práce na výrobek vynaložené. K tomu by došlo jen v tom případě, kdyby mzda za kus byla snížena ve stejném poměru, v jakém vzrostla produktivita práce. Všechny případy jsou z hlediska společnosti kladné, neboť došlo ke snížení společenských výrobních nákladů, avšak

optimální pro společnost je případ třetí, který dává možnost zvýšit jak část společenského produktu určenou k bezprostřední osobní potřebě výrobců, tak i část určenou k akumulaci, k socialistické rozšířené reprodukci, případně k uspokojení společenské spotřeby.

Mohl by nastat ještě další případ, že při stejném stavu produktivity práce by došlo ke snížení mzdy za kus, řekněme v našem případě na 0,90 Kčs za kus. Pak by hodnota zůstala rovna 100, vlastní náklady by klesly na 90. Jak hodnotit takovéto snížení vlastních nákladů? Abstrahujeme-li od případu vyrovnání neodůvodněně vysokých mezd, pak takovéto snížení vlastních nákladů není v souladu se zájmem socialistické společnosti, je v rozporu s cílem socialistické výroby.

Snížování vlastních nákladů je v souladu se zájmy společnosti jen potud a do té míry, do jaké míry vyjadřuje snížování společenských výrobních nákladů, tj. hodnoty.

A naopak je tedy možno říci: snížování společenských výrobních nákladů je v souladu se zájmem společnosti, a to i tehdy, kdyby při tom nedocházelo ke snížení vlastních nákladů (nebo dojde-li dokonce ke zvýšení vlastních nákladů).

Uvažujeme, abychom si tuto tézi ilustrovali, toto hodnotové složení produktu:

$$80 c + 20 v + 20 m = 120$$

(Používáme tu symbolů zavedených Marxem, přičemž ovšem sociálně ekonomický charakter každé z těchto částí hodnoty produktu je zásadně jiný než za kapitalismu.)

Zavedením nového stroje by došlo ke změně hodnotové struktury produktu, která by vypadala např. takto:

$$95 c + 10 v + 10 m = 115$$

Vidíme, že v tomto případě by vlastní náklady vzrostly ze 100 na 105, kdežto společenské výrobní náklady (hodnota) by klesly ze 120 na 115. Snížení společenských výrobních nákladů je v zájmu společnosti, proto zavedení tohoto stroje je rovněž v zájmu společnosti. Stroj by měl být do výroby zaveden. Avšak podnik, který bude hmotně zainteresován na snížení vlastních nákladů, bude v tomto případě, kdy dojde k růstu vlastních nákladů, zavedení stroje odmítat, a to bez ohledu na to, zda je stroj financován z decentralizovaných či z centralizovaných finančních zdrojů. Vzniká tu rozpor mezi bezprostředním zájmem podniku a zájmem společnosti jako celku.

Ukázali jsme si, že ne každá úspora na vlastních nákladech znamená skutečnou úsporu z hlediska společnosti, a naopak, že někdy může dojít ke skutečné úspoře společenských výrobních nákladů, aniž došlo ke snížení vlastních nákladů. Existuje tedy v těchto případech i za socialismu rozpor mezi vlastními náklady a společenskými výrobními náklady (hodnotou). Je proto třeba tyto vztahy velmi bedlivě studovat a přihlížet k nim při plánování vlastních nákladů. Socialistická společnost má možnost prostřednictvím nadpodnikových orgánů paralyzovat tento rozpor a podržovat podnikovou činnost celospolečenským zájmům. K tomu je však zapotřebí si tyto vztahy ujasnit a nepřeceňovat ukazatel vlastních nákladů.